

Галина Авксентьєва, Тетяна Кулінська

Психологізм новели О. Довженка «Ніч перед боєм»

Постать О. Довженка посідає важливе місце в історії української літератури ХХ ст. У воєнні роки він був військовим кореспондентом, побачив на власні очі трагедію народу, саме тому у творчості митець описує драматичні картини світу, нерозривність людського переживання, болю і жалю простих людей. Письменник звертається до зображення людини у складних перипетіях війни, виразно окреслюючи подвійне ставлення до неї персонажів [5, с. 229]. У творах періоду Другої світової війни Олександр Довженко виступає неперевершеним майстром глибокого психологізму. Стан душі його героїв тісно переплетений із подіями, що відбувалися на батьківщині. Тему війни він розкрив в оповіданнях і новелах «Мати», «Незабутнє», «Стій, смерть, зупинись», «На колючому дроті», «Ніч перед боєм», «Воля до життя», у кіноповістях «Україна в огні», «Повість полум'яних літ» [4, с. 17]. Читаючи ці твори, ми мимоволі проводимо паралель із сьогоденням, порівнюємо характери українців і переконуємося в тому, що не перевелися ще герої на нашій землі. Довженкова новелістика сорокових років перегукується з реалістично-романтичними творами Ю. Яновського, О. Гончара, В. Вишенського, К. Паустовського [7, с. 122].

Письменника найбільше хвилювала проблема перемоги життя над смертю, майже у всіх його творах мотив безсмертя людини є наскрізним. В найтяжчі роки війни він стверджував безсмертя українського солдата і безславний кінець фашистів, які прийшли на нашу Батьківщину. Герой Довженка – творець нового ладу на землі, бо в нього своя концепція: людина – це не піщинка в буревіях буття, вона може протистояти страху смерті на відміну від героїв творів німецького прозаїка Вольфганга Борхерта. Ці люди гинули, але гинули не безслідно: вони рятували Батьківщину для спокою і миру. Тому вони на ній мають бути безсмертні [7, с. 137]. Як тонкого психолога, О. Довженка завжди хвилювала проблема гідної поведінки солдата на війні. У творах він часто зображував людей високошляхетних, мужніх, здатних на подвиг [4, с. 17]. Саме такими рисами автор наділив головних героїв – дідів Платона і Савку – у новелі «Ніч перед боєм», яка написана зі спогадів очевидців, з якими спілкувався сам автор. Тому твір написаний за реальними подіями з життя.

«Ніч перед боєм» розпочинається зі спогадів капітана Петра Колодуба. За допомогою прийому ретроспекції автор вкладає в слова героя розповідь про те, як «звичайний наш український дід-рибалка» [2, с. 467] перевернув йому тоді, у дні сумного відступу, всю душу.

Платоновими словами говорив народ. Він багато думав про причини відступу. Багатьох він не розумів, але не міг погодитися з основним: чому його залишають на призволяще його рідні сини, чому не стоять на смерть, захищаючи землю, народ [1, с. 127]. Звідси і глузливий, неприязний характер реплік дідів і критичне слово про всіляких Троянд, які кожному «тикають», а потім переполошені, уже переходять на «ви». У словах діда Платона про те, яка в нього ненависть, відтворено погляд народу, трудової людини [1, с. 127–128].

Грунтовний аналіз суті думок, що розкрилися в «Ночі перед боєм», здійснює дослідник Р. Соболев: «...може, саме сьогодні, коли так виразно видно народний характер війни, позиція Довженка несподівано виявляється правильною у вищому, саме народному смислі? Звичайно, причини невдач складні й різноманітні, але про багато з них ні діди-перевізники, ні відступаючі червоноармійці, яких вони перевозили, й поняття не могли мати. Проте як же не винуватити тих, хто відступає зі зброєю в руках з рідної оселі, залишаючи жінок і дітей на поталу ворогові? Не було такого ніколи в минулому. І не повинно бути. Що-що, а в цьому і Довженко, і обидва діди були твердо переконані. Вже коли стояло питання про те, бути чи не бути народові, то чого вже там шукати виправдання втікаючому солдатіві...» [6, с. 211].

Почуття персонажів у творі найповніше розкриваються у монологіях. Зауважимо, що у тексті немає авторських відступів, всі слова письменник передає через репліки героїв: «... одне зостанеться незмінно вірним і незабутнім – високе і благородне почуття товариства і братства всіх юнаків, що розбили і стерли з лиця землі фашистське божевілля» [2, с. 468]. Емоційне напруження переплітається із почуттям жалю до простих людей, які були безсилим проти фашистів, або просто не вистачало духу боротися до останнього у словах: «Ніде правди діти, були такі, що й стрілялися од розпачу, і гордості, й жалю. Були й такі, що кидали зброю і з гіркою лайкою повзли до рідних хат, не мавши сили духу пройти мимо» [2, с. 473]. Жажливим був стан молодих солдатів, які могли тільки щомиті попроситися із власним життям, але йшли до останнього. Хлопці, які тільки починали насолоджуватися життям, мали вирішити: чи тікати, чи захищати рідний край.

На гіркому шляху відступу Колодуб з товаришами зустрічає двох українських дідів – Платона і Савку, які дають зневіреним бійцям «урок ненависті». Діди під час переправи ведуть себе гідно, поведуться спокійно, розважливо, подаючи молодим воїнам приклад хоробрості й мужності. Вони прямують до річки, щоб переправити бійців на протилежний берег: «Діди йшли попереду з сітками і хропачами дуже повільно, ніби на звичайну нічну рибну ловлю, і, здавалося, не звертали жодної уваги ні на гарматну стрілянину, ні на рев німецьких нахабних літаків, – одним словом, увесь німецький феєрверк, що так замучив нас за останні дні важкого відступу, для них ніби не існував зовсім» [2, с. 470].

Пряму вказівку на психологічне сприйняття війни автор подає у діалозі дідів Савки і Платона, бо війна торкнеться кожного, від неї неможливо сховатися або перечекати: «– Не знаю, чого вони оце так тікають, – сказав дід Платон, ідучи за Савкою до річки, так ніби нас тут зовсім не було. – Чого вони так тієї смерті бояться? Раз уже війна, так її нічого боятися. Уже якщо судилася вона кому, то не втечеш од неї нікуди» [2, с. 469]. Виконуючи роль перевізників у новелі, ці люди могли покинути все і самі врятуватися, але борг перед Батьківщиною, мужність і патріотизм узяли гору. Віра дідів у перемогу позбавлена гучного пафосу, адже вони добре розуміють, яких жертв, якої тяжкої праці треба докласти, щоб спинити ворога, примусити його тікати. І думки бійців поступово прояснюються, бо кожне слово діда Платона, вимовлене щиро і просто, доходить до їхнього серця, зміцнює дух [4, с. 19].

Важливе смислове навантаження у тексті виконує пейзаж: через нього автор подає психологічний образ рідної землі. Відзначимо, що воєнні події, зображені у новелі, ведуться восени на річці Десні: «Пригадуєте осінь? Що не ріка, то й драма, то й діди, мов добрі річні духи» [2, с. 467]. Восени розпочинаються зливи, погіршується погода, яка демонструє передчуття недоброго. Події, зображені у творі, відбуваються темної горобиної ночі: «Небо було надзвичайне. Природа була ніби в змові з подіями і попереджала нас своїми грізними знаками» [2, с. 470]. Кольорова палітра пейзажів у творі представлена червоними, жовтими та чорними барвами – кольорами крові, смерті і війни: «Хмара була важка, темно-темно-синя, внизу зовсім чорна, а самий верх її, самий вінець майже над нашими головами, було написано шаленими крученими криваво-червоними і жовтими мазками» [2, с. 470]. І все ж таки автор завершує твір оптимістично, сподіваючись, що бій буде для наших воїнів переможним [4, с. 20]: «Тихо стало в землянці. Тихо й на позиції. Тільки далеко на обрії гойдався в небі вогненний знак прожектора» [2, с. 477].

В експозиції новели читач дізнається, що капітан Колодуб був садівником до війни: «А до війни я був садівником. Сади колгоспам садив, співав пісень, дівчаточок любив» [2, с. 468]. Тобто люди були одним цілим із природою.

Персонажі твору є носіями кращих рис характеру людини – захисника Вітчизни. Їм властива твердість духу, нескореність ворогові, любов до батьківщини, волелюбність [8, с. 38]. Важливо відзначити, що О. Довженко не деталізує образи своїх персонажів, а вводить тільки загальний опис. Так, наприклад, зображено капітана Петра Колодуба: «... на зборах говорять як про людину безстрашну і невтомну, хоч ви на вид такий, пробачте, і маленькі, і не дуже неначебно й здорові, так от, звідки воно у вас береться, оте все, що говорять, і самі ми знаємо, що ви з любого пекла виходите переможцем» [2, с. 467].

Діди Платон і Савка побачили багато у житті, ці образи символізують досвід і мудрість багатьох поколінь. Здавалося б, звичайні рибалки, але вони виконують грандіозну місію – переправляють людей через річку, рятують життя багатьом бійцям. Тільки окремими штрихами розкриває їх образи письменник: «Савка вийшов із своєї хатки і дивився на нас, як намальований. Було йому літ сімдесят чи, може, й більше. Він був маленький, з підстриженою борідкою. Був би він сильно схожий на святого Миколу-угодника, коли б величезна, мов коров'ячий кізьяк, стара кепка не лежала у нього на ушах та землистого, так би мовити, кольору светр не висів на ньому, як на хлопчику батьків піджак» [2, с. 468].

Досить епізодично зображується у новелі онук діда Савки – Іван Дробот: «За дідом Савкою виходив чималий хлопець з двома опачинами» [2, с. 467]. Спочатку юнак допомагав дідам-рибалкам, а згодом сам стає захисником Вітчизни. І саме Іван Дробот завершив розповідь Петра Колодуба про героїчну смерть дідів Платона і Савки. Через зазначений образ автор зумів висловити основну ідею новели – покоління нащадків має продовжувати справу патріотів України, з такою ж вдачею захищати рідний край, адже всі зусилля пращурів будуть марними, якщо нащадки не продовжать справу предків: «– А хто ж ти такий? – тихо спитав капітан Колодуб. – Я онук діда Савки. Я сидів на другій опачині...» [2, с. 477].

Западе в душу Колодубові сказане дідами, дізнається він наприкінці розповіді про героїську смерть дідів. І будуть тоді воїни «готові на будь-який вогонь!!!» [2, с. 476].

Письменник часто звертається до образу України, який є провідним у новелі «Ніч перед боєм». Україна в його творчій уяві постає в образі знедоленої вдови. «... Україна наша вічна вдова. Ми удовині

діти», – записав кінорежисер у щоденнику 2 липня 1942 року [3, с. 219]. У новелі автор намагався передати хвилювання за долю рідного краю.

Отже, у новелі «Ніч перед боєм» О. Довженко використав такі засоби психологізму, як: діалого-монологічне мовлення, психологічний портрет, психологічний пейзаж та прямі вказівки на психологічний стан персонажа. Народний оптимізм, сполучений з яскравим вираженням психологізму, був покладений в основу довженківського погляду на роль людини у світі. У світлі високого гуманістичного ідеалу новеліст створив героїчні характери сучасників.

Література

1. Бабишкін О. К. Олександр Довженко-публіцист : літературно-критичний нарис. Київ : Рад. письменник, 1989. 198 с. 2. Довженко О. П. Зачарована Десна. Кіноповісті. Оповідання. Київ : Дніпро, 1969. 584 с. 3. Довженко О. Із щоденникових записів 1941-1954. *Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 2-х кн.* Київ : Рось, 1994. Кн. 2. С. 47 – 67. 4. Дубина Н. Не перевелися й лицарі на нашій землі : [урок позакласного читання за оповіданням «Ніч перед боєм» Олександра Довженка]. *Дивослово*. 2016. №1. С.16–20. 5. Семенко Л. М. Художня версія народного характеру в оповіданнях О. Довженка про Велику Вітчизняну війну. *Літератури світу : збірник пошукових праць Криворізького національного університету*. Кривий Ріг, 2014. Вип. 4. С. 228 – 235. 6. Соколов Р. П. Олександр Довженко. Москва : Искусство. 1980. 304 с. 7. Фашенко В. В. Новела і новелісти. Жанрово-стильові питання (1917 – 1967 рр.). Київ : Рад. письменник, 1968. 264 с. 8. Чухряєва В. Олександр Довженко. Оповідання «Ніч перед боєм» – твір про героїзм, самовідданість, патріотичність українців: [урок української літератури]. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 10. С. 37 – 39.

Тетяна Горанська, Наталя Івлєєва

Спорідненість проблематики оповідань Джека Лондона «Любов до життя» та Олександра Довженка «Воля до життя»

Людина на війні – це воля. Є воля – є людина! Нема волі – нема людини! Скільки волі, стільки й людини.

Олександр Довженко

Впродовж всього життя кожний наш день проходить у боротьбі – за владу, за місце під сонцем, за увагу, за щастя, за власне існування. Але інколи відбуваються такі ситуації, коли весь світ ніби постає проти тебе. Немає ні сил, ні бажання йти проти вітру, і хочеться опустити руки, аби тільки страждання зупинилися. Звичайно, дехто саме так і робить, але для інших – це виклик. Саме тоді відкривається так зване друге дихання, і люди піднімаються, сміливо дивлячись перешкодам в очі, долають труднощі, стають сильнішими. Вони надихаються на великі справи і надихають своїм зразком інших. Саме про це йде мова в оповіданнях Джека Лондона «Любов до життя» та Олександра Довженка «Воля до життя».

Олександр Довженко, як і Джек Лондон, не були такими письменниками, які звикли писати свої твори тільки для того, щоб розважити читача. Їхні життя – це приклади боротьби і нескореності, приклади тієї самої любові до життя. Їхні твори – щира розповідь про те, що вони бачили на власні очі. Так, Джек Лондон писав свої «північні оповідання» на основі особистих вражень, отриманих на Алясці, а Олександр Довженко – оповідання про події Другої світової війни, свідком якої він був. Саме тому твори обох письменників змушують читача перегортати сторінки із завмиранням серця, адже тільки історія, яка є частиною життя, може доторкнутися до самого серця іншої людини.

Одним із найвідоміших оповідань Джека Лондона є оповідання «Любов до життя», в якому головний герой, залишившись сам на сам із дикою природою Півночі, всіма силами бореться за виживання. Герой його оповідання – один із тих «шалених американців», які жили у час, відомий в Америці як «золота лихоманка». Його прикладом автор стверджує такі людські якості, як хоробрість, мужність і стійкість, а також підкреслює думку, що за будь-яких обставин людина повинна залишатися людиною.

«Воля до життя» Олександра Довженка – твір про мужність воїна, стійкість, нездоланність людини, її духовну і моральну красу, виключну силу волі. Іван Карналюк – головний герой твору – виживає там, де інші давно б здалися. Інші герої твору, як, наприклад, лікар, називають те, що герой виживає у таких обставинах, чудом. Але, читаючи текст, ми розуміємо: це не чудо і не щасливий випадок, – це виключна сила духу людини, яка будь-що бажає зустріти завтрашній день.

Обраним творам притаманно досить багато спільних рис, ідей і мотивів. Так, знайомство з головними героями відбувається за екстремальних умов – Олександр Довженко переносить свого читача в часи Другої світової війни, а Джек Лондон – у холод вороже налаштованої природи. За різних обставин, у різний час, з різних причин головні герої обох творів опинилися в ситуації, коли кожен із них був на межі життя та смерті, але вони не здалися, бо хотіли жити, і це бажання було сильніше смерті. Порівняймо: